

บทที่ ๑

บทนำ

ความเป็นมาของปัญหา

ปัจจุบันปัญหาสังคมได้เพิ่มมากขึ้น และขยายความรุนแรงยิ่งขึ้น เช่น ปัญหาเด็กและเยาวชน ปัญหายาเสพติดให้โทษ ปัญหาความปลอดภัยในทรัพย์สินและชีวิต ปัญหาเศรษฐกิจ และปัญหาจิตใจ อันเนื่องมาจากความเห็นต่างจากศีลธรรม ซึ่งประการหลังนี้ดูเหมือนจะเป็นปัญหาสำคัญที่ก่อให้เกิดปัญหาอื่น ๆ ติดตามมา การจะแก้ปัญหาดังกล่าว เหล่านี้ได้จำเป็นต้องแก้ที่คน และการจะแก้ปัญหาก็จะต้องแก้ที่จิตใจ

คนเรานั้นมีส่วนที่สำคัญอยู่ ๒ ประการ คือ กายกับใจ ใน ๒ ประการนี้ พระพุทธศาสนาถือว่าใจมีความสำคัญกว่ากาย กายเป็นเพียงผู้รับใช้ ส่วนใจเป็นผู้สั่งการ พฤติกรรมต่าง ๆ ที่แสดงออกมาไม่ว่าจะชั่ว ดี เลว ประณีต ให้ผลเป็นความทุกข์หรือความสุข ล้วนขึ้นอยู่กับใจเป็นประการสำคัญ ดังพุทธคำรัสที่ว่า

โลกถูกจิตนำไป ถูกจิตชักไป สัตว์ทั้งปวง ตกอยู่ในอำนาจของจิตดวงเดียว^๑

ธรรมทั้งหลายมีใจเป็นหัวหน้า มีใจเป็นใหญ่ สำเร็จมาแต่ใจ หากบุคคลมีใจชั่ว จะพุดก็ตาม จะทำก็ตาม เพราะความที่มีใจชั่วนั้น ทุกข์ย่อมติดตามเขาไปเหมือนวงล้อ หมุนไปตามเท้าโคตัวที่กำลังลากเกวียนไป ฉะนั้น

ธรรมทั้งหลายมีใจเป็นหัวหน้า มีใจเป็นใหญ่ สำเร็จมาแต่ใจ หากบุคคลมีใจดี จะพุดก็ตาม จะทำก็ตาม เพราะความที่มีใจดีนั้น สุขย่อมติดตามเขาไป เหมือนเงาติดตามตัว ฉะนั้น^๒

นอกจากนี้ ยังมีพุทธคำรัสที่กล่าวขย่องการฝึกจิตไว้เป็นอันมาก เช่น

การฝึกจิตที่เข้มได้ยาก รวดเร็ว มักตกไปในอารมณ์ที่น่าใคร่อย่างใดอย่างหนึ่งเสมอ เป็นความดี เพราะจิตที่ฝึกดีแล้ว ย่อมนำความสุขมาให้

^๑ ส.ส. ๑๕/๑๘๑/๕๔

จิตฺเตน นียติ โลโก

จิตฺตสฺส เอกธมฺมสฺส

จิตฺเตน ปริกสฺสติ

สพฺเพว วสมนฺวคู

นักปราชญ์ ควรวรรณาจารย์ที่มองไม่เห็นละเอียดอ่อน มักตกไปในอารมณ์ที่น่าใคร่อย่างใดอย่างหนึ่งเสมอ เพราะจิตที่ได้รับการคุ้มครอง ย่อมนำความสุขมาให้^๓

เหล่าชนรู้จักสำรวจจิตที่ไม่มีรูปร่าง มีช่องทางเป็นที่ยู่อาศัย ดวงเดียวเที่ยวไปไกลก็จะทำให้พ้นจากบ่วงแห่งมาร^๔

จากพุทธดำรัสที่กล่าวมานี้จะเห็นได้ว่าใจนั้นมีความสำคัญมากจริง ๆ การจะพัฒนาสังคมประเทศชาติให้ได้ผลจึงต้องพัฒนาที่จิตใจของชนในชาติให้มีสุขภาพ สมรรถภาพ และคุณภาพที่ดีเสียก่อน*

จากกาลที่ผ่านมา ประเทศไทยแม้จะมีแผนพัฒนาสังคมประเทศชาติมาอย่างต่อเนื่อง แต่การพัฒนาส่วนใหญ่จะมุ่งไปในด้านวัตถุ ไม่ค่อยได้ให้ความสนใจในด้านพัฒนาจิตใจเท่าที่ควร อาจ

^๒ ชุ.ธ. ๒๕/๑๑/๑๕

มโนปุพฺพกุมา ฅมฺมา	มโนเสฏฺฐา มโนมยา
มนสา เจ ปทฺฐุเจน	ภาสติ วา กโรติ วา
ตโต นี ทฺถุขมเนวติ	จกฺกัว วทโต ปทํ

มโนปุพฺพกุมา ฅมฺมา	มโนเสฏฺฐา มโนมยา
มนสา เจ ปสนฺเนน	ภาสติ วา กโรติ วา
ตโต นี สุขมเนวติ	ฉายาว อญฺปิยํ

^๓ ชุ.ธ. ๒๕/๑๓/๑๙

ทฺถุณิคุทฺทสฺส ลหุโน	ยตฺถ กามนิปาติโน
จิตฺตสฺส ทมโถ สารุ	จิตฺตํ ทนฺตํ สุชาวทํ

สุทฺททสฺส สุนิปุณฺ	ยตฺถ กามนิปาตินํ
จิตฺตํ รกฺเขต เมธาวี	จิตฺตํ คุตฺตํ สุชาวทํ

^๔ ทฺรุงฺกมํ เอกจรี

อสรีรี คุหาสยํ

เย จิตฺตํ สณฺณเมสฺสนติ

โมกฺขนติ มารพฺพณา

* พระเทพเวที (ประยูรค์ ปยุตฺโต) ได้อธิบายความหมายของจิตที่มีสุขภาพ สมรรถภาพ และคุณภาพที่ดีไว้ในหนังสือเรื่อง "มิติใหม่ของการพัฒนาจิตใจ" ซึ่งจัดทำโดยคณะกรรมการจัดทำแผนพัฒนาจิตใจ ดังนี้

จะเป็นเพราะเข้าใจว่าหากประเทศชาติได้รับการพัฒนาแล้ว จิตใจของคนในชาติก็就会有ความสงบ
พลอยได้รับความเรียบร้อยไปด้วย แต่การณ์ไม่เป็นเช่นนั้น แม้ว่าภาวะเศรษฐกิจของประเทศโดย
ทั่วไปจะดีขึ้น รายได้ของประชาชนจะเพิ่มขึ้นในอัตราที่น่าพอใจ สภาพบ้านเมืองจะแลดูเจริญคึกคัก
ผิดตาไปมากก็ตาม แต่สภาพจิตใจของคนส่วนใหญ่ดูเหมือนว่าจะเลวร้ายตกต่ำลงไปทุกที จนทำให้
เกิดภาวะความกดดันทางอารมณ์ รู้สึกฟุ้งซ่าน หวันไหว ไม่มีความมั่นใจในตัวเอง อย่างที่ภาษา
ทางการแพทย์เขาเรียกว่า "โรคเส้นประสาท" บางทีก็แสดงออกมาในทางก้าวร้าว รุนแรง
การจะแก้ปัญหาเหล่านี้ได้ จิตใจของคนในชาติจะต้องได้รับการพัฒนาโดยอาศัยหลักธรรมทาง
ศาสนา การเจริญสมาธิจะช่วยพัฒนาจิตใจ (จิตตภาวนา) ได้อย่างยิ่ง ซึ่งจะส่งผลให้เกิดความ
สงบสุขร่มเย็นทั้งในส่วนปัจเจกชน และสังคมโดยรวม จากเหตุผลดังกล่าวจึงถือเป็นแรง
บันดาลใจประการหนึ่งที่จะศึกษาวิจัย เรื่องการเจริญสมาธิอย่างจริงจัง

แรงบันดาลใจอีกประการหนึ่ง ก็คือ ปัจจุบันมีผู้นิยมการเจริญสมาธิกันมาก ทั้งภาครัฐ
และเอกชน ต่างก็รณรงค์ส่งเสริมเรื่องนี้กันอย่างกว้างขวาง ทำให้มีสำนักสอนกัมมัฏฐานมากมาย
แต่ละสำนักจะมีวิธีฝึกสอนตามแบบฉบับของตน โดยอ้างว่าได้ยึดถือตามแนวคำสอนในพระไตรปิฎก
เป็นหลัก แต่ก็พบว่าวิธีฝึกสอนบางอย่างเหมือนกัน บางอย่างจะต่างกัน ทำให้ผู้ที่สนใจเกิดความ
สับสนและอยากทราบว่ แนวการสอนหรือวิธีปฏิบัติที่นับว่าถูกต้องนั้นเป็นอย่างไร เพื่อเสนอแนว
ความรู้ทางวิชาการตามหลักฐานในพระไตรปิฎก ผู้วิจัยจึงได้ศึกษาค้นคว้าเรื่องนี้

๑) สุภาพจิตที่ดี คือ จิตที่เป็นปกติมีสติสัมปชัญญะ ไม่มีความวิตกกังวล ไม่เร่าร้อน
กระวนกระวาย ปราศจากความเครียด...ไม่มองโลกในแง่ร้าย พร้อมทั้งจะทำงานตามความ
รับผิดชอบในหน้าที่ทุกด้านอย่างเต็มกำลังความสามารถ

๒) สมรรถภาพจิตที่ดี คือ จิตที่มีประสิทธิภาพในการคิดและพิจารณา เพื่อให้เกิด
ประสิทธิผลในการทำให้สำเร็จลุล่วงด้วยดี และถูกต้องมีสมาธิไม่ฟุ้งซ่าน...

๓) คุณภาพจิตที่ดี คือ จิตที่ประณีตดีงาม มีคุณธรรม มีความเข้าใจและความเลื่อมใส
อย่างมีเหตุผลในคำสอนที่ถูกต้องแท้จริงของศาสนาที่ตนนับถือ และนำไปเป็นหลักปฏิบัติจนเป็นปกติ
วิสัย ในการดำรงชีวิตอย่างมีคุณค่าต่อตนเอง และสังคม...

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

วิทยานิพนธ์เรื่องนี้มีวัตถุประสงค์ เพื่อการศึกษาค้นคว้าอยู่ ๓ ประการ คือ

๑. เพื่อศึกษาความเป็นมาของการเจริญสมาธิ ในอินเดียโบราณ
๒. เพื่อศึกษาแนวความคิด ความมุ่งหมาย ขั้นตอนและวิธีการเจริญสมาธิ ตามหลักพระไตรปิฎก
๓. เพื่อชี้ให้เห็นถึงผลที่จะได้รับจากการเจริญสมาธิ ในระดับต่าง ๆ ตั้งแต่ระดับต่ำไปจนถึงระดับสูง อันเป็นจุดมุ่งหมายของการเจริญสมาธิในพระพุทธศาสนา ฝ่ายเถรวาท*

ขอบเขตของการวิจัย

ในการศึกษาค้นคว้า เรื่องการเจริญสมาธินี้ ผู้วิจัยมุ่งจะศึกษาโดยอาศัยหลักฐานและข้อมูลจากคัมภีร์พระไตรปิฎก และอรรถกถาฎีกา เป็นประการสำคัญโดยเฉพาะคัมภีร์วิสุทธิมรรค ซึ่งถือว่าเป็นคัมภีร์ที่รวบรวมหรือประมวลแนวการสอน และวิธีการเจริญสมาธิตามหลักพระไตรปิฎก ได้อย่างครบถ้วน ผู้แต่งคัมภีร์นี้คือพระพุทธโฆษาจารย์ ใต้จรณาเพื่อต้องการจะให้เป็นอรรถกถากลางของอรรถกถานิภายหลัง ๔ คือ ๑) สุมังคลวิลาสณี อรรถกถาที่มณีภายหลัง ๒) ปปัญจสุทนี อรรถกถา มัชฌิมนิกาย ๓) สารัตถปกาสินี อรรถกถา สังยุตตนิกาย และ ๔) มโนรตปุรณี อรรถกถา อังคุตตรนิกาย ดังข้อความว่า

เรื่องศีล เรื่องธุดงค์ เรื่องกัมมัญฐานทั้งหมด เรื่องฌานสมาบัติอันพิสดาร ซึ่งประกอบด้วย จริตและวิธี เรื่องอภิญาทั้งหมด ข้อวินิจฉัย เรื่องปัญญา ชั้นธ ธาตุ อายตนะ อินทรีย์ อริยสัจ ๔ ปัจจยการ เรื่องวิปัสสนาภาวนาทุกเรื่อง ข้าพเจ้า(พระพุทธโฆษา) ได้กล่าวไว้แล้วในวิสุทธิมรรค เพราะฉะนั้นจะไม่วิจารณ์เรื่องนั้นไว้ ณ ที่นี้ คัมภีร์วิสุทธิมรรค ข้าพเจ้า ปรณาไว้โดยความประสงค์ว่า คัมภีร์นี้จะตั้งอยู่ท่ามกลางแห่งพระสูตรต้นตปิฎกทั้ง ๔ นิกาย^{๑)}

* พระพุทธศาสนา แม้จะถูกแบ่งแยกนิกายไปเป็นอันมาก แต่นิกายใหญ่ ๆ ที่รู้จักกันดี มีอยู่ ๒ นิกาย คือ นิกายเถรวาท กับ นิกายมหายาน

นิกายเถรวาท หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า หินยาน เป็นนิกายฝ่ายใต้ (ทักษิณนิกาย) แม้จะแยกออกไปเป็นหลายสำนัก แต่ก็มี ความเชื่อถือพระธรรมวินัยที่พระอรหันตสาวกทั้งหลายได้กระทำสังคายนาครั้งแรก อย่างเดียวกัน จะต่างกันบ้างก็ในเรื่องของการตีความเท่านั้น นิกายนี้ได้แพร่หลายในประเทศต่าง ๆ เช่น พม่า ลังกา ลาว ไทย และเขมร

อนึ่ง คัมภีร์พระไตรปิฎกที่ตีพิมพ์ในประเทศไทยมีอยู่ด้วยกันหลายฉบับ แต่ละฉบับมีการตรวจชำระมาแล้วเป็นอย่างดี ในการศึกษาค้นคว้าเรื่องนี้ ผู้วิจัยจะถือเอาฉบับของสยามรัฐตีพิมพ์ในปี พ.ศ. ๒๕๒๓ เป็นหลัก เพราะเป็นฉบับที่มีบรรณกถาที่ตรวจชำระแล้วค่อนข้างสมบูรณ์

วิธีดำเนินการวิจัย

๑. รวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับการเจริญสมาธิทั้งในอินเดียสมัยโบราณ และในประเทศไทยสมัยปัจจุบัน จากคัมภีร์พระไตรปิฎก อรรถกถาฎีกา และหนังสืออื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง ทั้งภาษาบาลี ภาษาไทย และภาษาอื่น ๆ นอกจากภาษาบาลีและภาษาไทย
๒. แปลข้อมูลในส่วนที่เป็นภาษาบาลีและภาษาอื่น ๆ เป็นภาษาไทย
๓. เรียบเรียงจัดหมวดหมู่ วิเคราะห์ข้อมูล และเสนอผลการวิจัย

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับจากการศึกษาวิจัยเรื่องนี้

๑. ช่วยให้ทราบหลักการ แนวความคิด ความมุ่งหมาย และวิธีปฏิบัติสมาธิในพระพุทธศาสนา อย่างถูกต้อง
๒. ช่วยให้เห็นคุณค่าของการพัฒนาจิต และหันมาสนใจเรื่องการเจริญสมาธิกันอย่างจริงจัง ซึ่งจะช่วยลดปัญหาต่าง ๆ ทั้งที่เป็นของปัจเจกบุคคล และของสังคมส่วนรวมให้น้อยลงหรือหมดไปในที่สุด

นิยามมหายาน บางทีก็เรียกอภยวาท เป็นนิกายฝ่ายเหนือ(อูตรนิกาย) ประเทศที่นับถือนิกายนี้ เช่น จีน เกาหลี ญี่ปุ่น ทิเบต และมองโกเลีย.

๑ ที่.อ. ๑/๑-๒

สีลกถา รุทธมมา จ กมมฏจานานิ ๕จว สัพพานิ จริยาวิธานสทธิโต ฌานสมาปตติ-
 วิตุธาวโร สัพพา จ อภินฺดาโย ปณฺดาสกวลินฺจฺจโย เจว ชนฺธธาตายนินฺทริยานิ อริยานิ เจว
 จตฺตาริ สจฺจจฺจานิ ปจฺจยาการเทสนา สฺปริสฺสุทฺธิปฺปนฺนยา อวิมุตฺตตฺนตฺมกฺคา วิปสฺสนาภาวนา เจว
 อิติ ปน สัพฺพํ ยสฺมา วิสฺสุทฺธิมฺกฺเค มยา ปริสฺสุทฺธํ วุตฺตํ ตสฺมา ภฺยโย เนตฺติ อธิ วิจารยิสฺสุสํมิ มชฺเฌ
 วิสฺสุทฺธิมฺกฺโก เอส จตฺตุนํ อากฺมานํ ทิ จตฺวา.